

ulaşmamıştır. İbn Sa'd, Muhammed b. Habîb, Câhiz, Belâzürî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Düreyd, Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Yâkût el-Hamevî, Abdülkâdir el-Bağdâdî, Halife b. Hayyât ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi tanınmış âlimler ondan faydalanmış ve iktibasta bulunmuşlardır.

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Eşnâm* (*Kitâbü Tenkisi'l-eshnâm*). Câhiliye devri putları hakkında yegâne kaynak olan ve ilk neşri Ahmed Zeki Paşa tarafından gerçekleştirilen (Kahire 1914, 1924, 1946, 1965) eserin metnini geniş notlarla Rosa Klinke-Rosenberger *Das Götzenbuch des Ibn al-Kalbi* adıyla Almanca'ya tercüme etmiş (Leipzig 1941), bu tercüme yine asıl metinle birlikte Beyza Düşüngen tarafından *Putlar Kitabı* adı altında Türkçe'ye kazandırılmıştır (Ankara 1969). Kitap diğer bazı dillere de çevrilmiş ve hakkında birçok araştırma yapılmıştır. **2. Cemheretü'n-neseb**. Araplar'ın soy kütüğüne dair en eski çalışma olup bütün ensâb, tarih ve tabakat âlimlerinin dayandığı ana kaynaktır. Günümüze sadece eksik bir nüshası ulaşan eseri Werner Caskel – Gert Strenziok *Ġamharat an-nasab, das genealogische Werk des Hişâm ibn Muḥammad al-Kalbi* adıyla iki cilt halinde yayımlamıştır (Leiden 1966). Abdüsettar Ahmed Ferrâc ile (I, Küveyt 1403/1983) Mahmûd Firdevs el-Azm (I-III, Dımaşk 1983-1986) ve Nâcî Hasan (Beyrut 1407/1986) tarafından tekrar yayımlanan eserin biri Yâkût el-Hamevî'ye ait olmak üzere (*el-Muktedab min Kitâbi Cemhereti'n-neseb* [nşr. Nâcî Hasan], Beyrut 1987) iki muhtasarı bulunmaktadır. **3. Ensâbü'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve aḥbârühâ** (*Nesebü fuhûli'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*). Özellikle Câhiliye devrindeki ünlü atlar hakkında bilgiler ve onlar için söylenmiş şiirler içeren tarihî-edebî bir kitaptır. Türünün ilk ürünü olması bakımından dikkat çeken eser, Carl Heinrich Becker tarafından istinsah edilerek tanıtıldıktan sonra ("Die Ibn el-Kelbi-Handschriften im Escorial", *ZDMG*, LVI [1902], s. 796-799) Giorgio Levi della Vida tarafından *Kitâbü Nesebi'l-ḥayl fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm ve aḥbârühâ* (= *Les livres des chevaux*) adı altında Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'nin *Kitâbü Esmâ'i ḥayli'l-ʿArab ve fursânihâ* sıyyla birlikte neşredilmiştir (Leiden 1928). Eserin ayrıca biri Ahmed Zeki Paşa'nın hazırladığı ve ölümünden sonra basılan (Kahire 1946, 1384/1965), diğeri yine İbnü'l-A'râbî'nin kitabıyla birlikte Nûrî Hammûdî el-Kaysî ve

Hâtim Sâlih ed-Dâmin'in gerçekleştirdiği (Beyrut 1407/1987) iki neşri daha bulunmaktadır. **4. Meşâlibü'l-ʿArab** (*Kitâbü'l-Meşâlib*). Araplar'ın kusurlarından bahseden bir eser olup Kahire (Dârü'l-kütüb, Edeb, nr. 9602) ve Bağdat'ta (el-Methafü'l-İrâkî, nr. 1465) birer nüshası vardır. **5. Aḥbârü Bekr ve Taḡlib**. Bağdat'ta (el-Methafü'l-İrâkî, nr. 12) bir yazma nüshası mevcuttur. **6. Nesebü Meʿad ve'l-Yemeni'l-kebir**. Nâcî Hasan (I-II, Beyrut 1408/1988) ve M. Mahmûd Firdevs el-Azm (I-III, Dımaşk 1988) tarafından yayımlanan eser genellikle *Cemhere*'nin devamı olarak düşünülür. **7. Kaşidetü'n-nezir**. İbn Düreyd'in şerhettiği kasidenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 2329). **8. Kitâbü İtirâkı vüldi Nizâr**. İyâd b. Nizâr hakkındadır.

Kelbî'nin çeşitli kaynaklarda atıfları yer alan ve iktibasta bulunulan eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Kulâb*, *Kitâbü's-Süyûf*, *el-Emsâl*, *Aḥbârü (Haberü) Mecnûn*, *Fütûḥu's-Şâm*, *Kitâbü İtirâkı'l-ʿArab*, *Kitâbü Ensâbi'l-büldân* (*Kitâbü Ensâbi'l-mevâdiʿ*), *Meşâlibü's-şahâbe*, *Kitâbü'l-Hire*, *Kitâbü İbtidâ'i'l-ġinâ ve'l-İdân*, *Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü Aḥbâri Şiffin*, *Kitâbü'l-Elkâb*, *Kitâbü Esvâkı'l-ʿArab*, *Kitâbü'l-Lübâb*. Ayrıca Hâtim et-Tâî ve Lakîb b. Ya'mer'in divanları Kelbî'nin rivayetiyle günümüze ulaşmıştır (Brockelmann, *GAL*, I, 145; *Suppl.*, I, 211-212; Sezgin, *GAS*, I, 270). Evâile dair ilk eserin de ona ait olduğu anlaşılmaktadır (İbnü'n-Nedîm, s. 437).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî. *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, R. Klinke-Rosenberger'in girişi, s. 13-21; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 358-359; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 167; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 535-536; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-nahviyyün* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 69-71; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 435-443; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebaʿ*, XIX, 287-292; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 82-84; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 29; *Keşfü'z-zunûn*, I, 178-179, 605; II, 1258, 2002; C. J. Lyall, "Ibn al-Kalbi's Account of the First Day of al-Kulâb", *Orientalische Studien Th. Nöldeke Gewidmet*, Giessen 1906, I, 127-154; Brockelmann, *GAL*, I, 139-145; *Suppl.*, I, 211-212; a.mlf., "Kelbî", *IA*, VI, 549-550; H. S. Nyberg, "Bemerkungen zum 'Buch der Götzenbilder' von Ibn al-Kalbi", *Dragma. Festschrift für Martin P. Nilsson*, Stockholm 1939, s. 346-366; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerʿa ilâ teşâfi'i's-Şi'a*, Tahrân 1387/1968, I, 323-324; Sezgin, *GAS*, I, 268-271; VII, 841; a.mlf., *GAS* (Ar.), II/2, s. 120-177; M. S. Marmardji, "Les dieux du paganisme arabe d'après Ibn al-Kalbi", *Revue biblique*, XXXV, Paris 1926, s. 397-420; F. Stummer, "Be-

merkungen zum Götzenbuch des Ibn al-Kalbi", *ZDMG*, XCVIII (1944), s. 377-394; Cevâd Ali, "Cemheretü'n-neseb li'bni'l-Kelbi", *MMLr.*, I (1950), s. 337-348; Hamed el-Câsir, "Muḥtaşaru Cemhereti'n-neseb", *MMIAdm.*, XXVII (1952), s. 41-51; G. Monnot, "Un inédit de Dar al-Kotob le 'Kitab al-Mathalib' d'Ibn al-Kalbi", *MIDEO*, XIII (1977), s. 315-321; İhsan en-Nas, "Kütübü'l-Ensâbi'l-ʿArabiyye", *MMLADm.*, LXIV/4 (1989), s. 558-580; W. Atallah, "al-Kalbi", *ELP* (ing.), IV, 494-496.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

KELBÎ, Muhammed b. Sâib

(محمد بن السائب الكلبي)

Ebû'n-Nadr Muhammed b. Sâib
b. Bîşr el-Kelbî el-Kûfî
(ö. 146/763)

Tefsir ve nesep âlimi.

66 (685) yılından önce Küfe'de doğdu. Babasına nisbetle İbnü's-Sâib diye de anılır. Kudâa kabilesinin Kelb b. Vebere kolundandır. Dedesi Bîşr b. Amr, kardeşleri Ubeyd ve Abdurrahman'la birlikte Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin saflarında yer aldılar. Babası Mus'ab b. Zübeyr'in yanında şehid düştü. Kendisi de İbnü'l-Eş'as'ın taraftarı olarak Deyrülcemâcîm savaşına katıldı (82/701). Daha sonra ilme yöneldi; nesep, tarih, dil ve tefsir alanlarında yoğunlaşarak kendini yetiştirdi. Şam'daki kabilesinin nesep ilmiyle ilgisi onun bu alanda ilerlemesini kolaylaştırdı. Önde gelen nesep âlimlerinin ilki olmakla birlikte bu ilmin rivayetiyle yetindi. Onun bu konudaki birikimi oğlu Hişâm'ın sayısı 150'ye yaklaşan eserlerine yansdı (Şâkir Mustafa, I, 190-191). Kardeşleri Süfyân ve Seleme ile Asbağ b. Nübâte, Ebû Sâlih Bâzân (Bâzâm), Âmir eş-Şa'bî gibi âlimlerden hadis rivayet eden Kelbî şiirle de ilgilendi; Ferezdâk'ın *Neķâ'iz*'ini bizzat kendisinden okudu (İbn Hallikân, III, 436). Küfe'de tefsir ve tarih dersleri verdi. Basra Valisi Süleyman b. Ali onu Basra'ya getirip kendi evinde oturmasını sağladı ve tefsir okutmakla görevlendirdi. Süleyman b. Ali bu derslerle yakından ilgilenmiş. *Tevbe sûresinin bir âyetinde Kelbî'nin bilinenlere aykırı bir görüş ileri sürmesine karşı çıkan talebelere müdahale ederek onun yazdığı şeylerin aynen kaydedilmesini emretmiştir* (İbnü'n-Nedîm, s. 433). Kendisinden rivayette bulunanlar arasında oğlu Hişâm, Hammâd b. Seleme, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek, Ebû Bekir b. Ayyâş gibi âlimler yer alır. İbn Kuteybe'nin, adına Mürcie'ye mensup âlimler arasında yer verdiği Kelbî'nin Sebeiyye'ye mensup

KELBÎ, Muhammed b. Sâib

olduğu söylenmiş, hatta bizzat kendisinin bunu beyan ettiği rivayet edilmiştir (İbn Hibbân, II, 253). Kelbî 146'da (763) Kûfe'de vefat etti. İbn Hibbân bu tarihi 140 (757) olarak zikreder.

Hadis otoritelerinin Kelbî hakkındaki değerlendirmeleri genellikle olumsuzdur. Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdi ondan hadis almamış, Hammâd b. Seleme ve Nesâî sika olmadığını bildirmiş, Nesâî daha da ileri giderek rivayetlerinin yazılmayacağını belirtmiştir (Mizzî, XXV, 251). Leys b. Ebû Sa'd ise Kûfe'de iki yalancının bulunduğunu, bunlardan birinin Kelbî olduğunu söylemiştir. Kelbî'nin rivayetlerinden sakınılması gerektiği uyarısını yapan Süfyân es-Sevrî, kendisinin ondan niçin rivayette bulunduğu sorusuna da, "Ben onun doğrusunu yalanından ayırabiliyorum" cevabını vermiştir. Ancak Süfyân'ın Kelbî'den hadis rivayet ederken tanınmasını diye adı ve nisbesi yerine Ebû'n-Nadr künyesini kullandığı belirtilmiştir (İbn Hibbân, II, 253, 254). Ahmed b. Hanbel aynı yola, ona Ebû Saîd künyesini vererek kendisinden tefsir nakleden Atıyye el-Avfî'nin de başvurduğunu söylemekte (*el-İlâl*, I, 222). İbn Hibbân, Atıyye'nin bununla Ebû Saîd el-Hudrî'nin anlaşılmasını istediğini ileri sürmektedir (*el-Mecrûhîn*, II, 253). İbn Ebû Hâtim'e göre de Kelbî'nin hadislerinin terk edilmesi konusunda âlimlerin icmâi vardır (*el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 271).

Kelbî'nin tefsiri hakkında yapılan eleştiriler de ağırdır. Ahmed b. Hanbel onun bu eserinin yalanla dolu olduğunu, esere bakmanın dahi câiz görülmediğini söylemiştir. Mervân b. Muhammed de bu tefsirin butlânından söz etmiştir. Genel olarak Kelbî-Ebû Sâlih Bâzân-Abdullah b. Abbas zinciriyle gelen tefsir rivayetlerine karşı uyarılar yapılmış, bunların gerçek dışı şeyler olduğuna dikkat çekilmiştir. Süyûtî, İbn Abbas'tan gelen tefsirle ilgili rivayet tariklerinin en zayıfının bu tarik olduğunu söyler; ayrıca Sa'lebî ve Vâhidî'nin tefsirlerinde bu tarihi çokça kullandıklarını belirtir. Ebû Dâvûd *et-Teferrüd fi's-sünen* adlı eserinde, Tirmizî ve İbn Mâce de *es-Sünen*'lerinde Kelbî'nin tefsirle ilgili rivayetlerine yer vermişlerdir. İbn Cerîr *et-Taberî* ise *Câmi'u'l-beyân*'da Kelbî'nin nakillerinden sakınmış, ancak *Târih*'inde az da olsa onun rivayetlerini kaydetmiştir (Yâkût, XVIII, 64-65). Kelbî hakkında kısmen iyimser bir değerlendirme yapan İbn Adî, onun özellikle Ebû Sâlih – İbn Abbas tarikiyle gelen hadis riva-

yetleri içinde münker şeylerin bulunduğunu kabul etmekle birlikte sahih hadislerinin de olduğunu, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. Haccâc'ın az da olsa kendisinden rivayette bulunduğunu, Süfyân b. Uyeyne, Hammâd b. Seleme gibi güvenilir âlimlerin Kelbî'nin râvileri arasında yer alıp tefsir konusunda onu beğendiklerini belirtmiştir (*el-Kâmil*, VI, 2132).

Kelbî'nin *et-Tefsîr*'i (*Tefsîrü'l-Kur'ân Keşfü'z-zunûn*'da *Tefsîrü'l-Kelbî* adıyla kaydedilmekte olup (I, 457) eserin pek çok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (Sezgin, I, 81-82). Onun ayrıca Abdullah b. Abbas'tan yaptığı rivayetlerden meydana gelen *Ahkâmü'l-Kur'ân*'i ile *en-Nâsih ve'l-mensûh* adlı bir eserinin bulunduğu kaydedilmektedir (son iki eser için bk. İbn Kuteybe, s. 536; İbnü'n-Nedim, s. 434).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 358-359; Ahmed b. Hanbel, *el-İlâl* (Koçyiğit), I, 222, 339; II, 168, 238; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 101; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 535-536, 625; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 270-271; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 253-256; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2127-2132; İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 432-434; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XVIII, 64-65; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), III, 436-438; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 246-253; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 556-559; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IX, 178-181; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), IV, 209; *Keşfü'z-zunûn*, I, 457; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 331-332; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 80-82; I. Goldziher, *Mezâhibü't-efsîri'l-İslâmî* (trc. Abdülhalim en-Neccâr), Kahire 1374/1955, s. 109, 134; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târih inde'l-Arab* (Beyrut 1960), Beyrut 1993, s. 40-41; a. mlf., "Kütübü'l-ensâb ve târihu'l-Cezireti'l-Arabiyye", *Meşâdiru târihi'l-Cezireti'l-Arabiyye* (nşr. Abdurrahman Tayyib el-Ensârî v. dğr.), Riyad 1399/1979, s. 129-130; Remzî Na'nâa, *el-İsrâ'iliyyât ve eşeruhâ fi kütübü't-efsîr*, Dimaşk 1390/1970, s. 195-196; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1983, I, 190-191; W. Atallah, "al-Kalbi", *EL²* (İng.), IV, 494-495; "Âyâtü'l-ahkâm", *DMT*, s. 477-478.

İSMAİL CERRAHOĞLU

KELBÎLER

(الكلبيون)

947-1053 yılları arasında
Sicilya'yı yöneten
yarı bağımsız vali ailesi.

Fâtımî Halifesi Mansûr-Billâh'ın Benî Taberî isyanını bastırmak için Hasan b. Ali el-Kelbî'yi yarı müstakim idare yetkisi vererek Sicilya'ya göndermesi (335/947) üzerine başlayan Kelbîler döneminde adada

Bizans hâkimiyetinde kalan son şehirler de fethedilmiş ve akınlar Güney İtalya'ya taşınmıştır. Hasan b. Ali, Benî Taberî isyanını bastırmasının ve isyancıları mallarını müsadere ederek İfrîkiye'ye göndermesinin ardından kuzeye yöneldi ve Güney İtalya sahillerine akınlara başladı. 950'de Bizanslılar'ı mütarekeye mecbur etti. İki yıl sonra aldığı takviye kuvvetleriyle geri dönerek Killeveriye (Calabria) bölgesindeki Reyyû (Reggio) şehrini ele geçirdi ve buraya büyük bir cami yaptırdı; fakat cami uzun ömürlü olmadı, kendisinin ayrılması üzerine hıristiyan çoğunluk tarafından yıkıldı. Hasan b. Ali, Mansûr-Billâh'ın ölümünden (341/953) sonra yerine oğlu Ahmed'i bırakarak yeni halife Muiz-Lidînillâh'ın yanına gitti ve onun en önemli kumandanı olup Sicilya valiliğine bir daha dönmedi. 351 (962) yılında oğlu Ahmed yedi aylık bir kuşatmanın ardından Tabermîn (Taormina) Kalesi'ni fethetti ve adını Halife Muiz-Lidînillâh'a atfen Muizziye olarak değiştirdi. 354'te (965) Ahmed'in yardım çağrısı üzerine halife tarafından güçlü bir orduyla Sicilya'ya gönderilen Hasan b. Ali, Bizanslılar'ı denizde ve karada büyük bir bozguna uğrattı; ardından Ramte'yi (Rametta) kuşattı. Şehir fethedildiyse de kendisi kuşatma sırasında öldü. Onun ölümü üzerine adadaki hâkimiyetin tamamıyla bu kuvvetli aileye geçmesinden korkan Muiz-Lidînillâh idarede birtakım değişiklikler yapmaya yöneldi ve on altı yıllık başarılı hizmetini dikkate almadan Vali Ahmed'i ve bütün Kelbîler'İ İfrîkiye'ye çağırdı; onun yerine de Hasan b. Ali'nin âzatlısı Yaîş'i vali tayin etti (358/969). Fakat halk bundan memnun kalmadı ve yer yer ayaklanmalar başladı. Durumun kötüye gittiğini gören Muiz, Yaîş'in yerine Ahmed'in kardeşi Ebû'l-Kâsim'ı getirdi; böylece Sicilya'nın yönetimi yıkılıncaya kadar bir daha değişmemek üzere tekrar Kelbî ailesinin eline geçmiş oldu. Kelbîler, Fâtımîler'in hilâfet merkezini Mehdiye'den Kahire'ye taşımalarıyla (361/972) bağımsızlıklarını ilân etmek için bir fırsat yakalamalarına rağmen hiçbir zaman bu yolu denememişler ve şeklen İfrîkiye'de yönetimi devralan Zirîler'e bağlı görünseler de daima Fâtımî halifelerine sadık kalmışlardır.

Ebû'l-Kâsim'dan sonra yönetime oğlu Câbir geçti, ancak başarılı olmadı ve halkın şikâyeti üzerine görevden alınarak yerine Ca'fer b. Muhammed getirildi. Ca'fer b. Muhammed (983-986), bir danışmanlar heyeti kurarak sosyal refah düzeyini artırıcı çalışmalar yaptı ve halk ta-